

5. Філософсько-методологічні засади прогнозування релігійної ситуації

З найдавніших часів люди прагли знати своє майбутнє, а звідси виникала потреба в передбаченнях, пророкуваннях, пророцтвах, прозріннях тощо. В найзагальнішому вигляді прагнення дати відповідь на питання майбутніх подій, ймовірно, полягає в тому, що без прогнозів і спроб заглянути в майбутнє взагалі неможливий соціальний розвиток людини й суспільства, оскільки знання майбутнього перебігу подій дозволяє людині правильно вибрати цілі та завдання для своєї діяльності в сьогоденні, домогтися виконання цих цілей, а відтак і створювати, моделювати своє майбутнє.

Передбачення, прогнозування постають важливими функціями наукового дослідження і його логічними складовими. Історія науки значною своєю частиною є історією наукових передбачень. В філософському розумінні наукове передбачення постає «способом наукового дослідження, результатом якого є певним чином обґрунтоване припущення про необхідність або ймовірність виконання події (або закону), яка або ще не наступила, або ж існує, але не спостерігається»²⁶⁰.

Сучасна «раціональна» людина не занадто відрізняється від людини минулого. Екстрасенси, провидиці, віщунки в сьогоденному технологізованому і інформаціоналізованому світі аж ніяк не виглядають пережитками минулого. Однак різниця їх з тими прадавніми часами, на нашу думку, полягає в тому, що сьогодні роль провісника-прогнозиста повинна виконувати наука й техніка. Відтак можна стверджувати, що без погляду в майбутнє, без спроби розсунути горизонти людського мислення, людське суспільство втрачає життєву перспективу. Тому розвиток науки передбачає наявність прогностики та прогнозування, які стають складовою будь-якого інституційно-оформленого наукового знання.

Існують різноманітні методологічні, концептуальні, теоретико-умоглядні підходи до прогнозування майбутнього. Від історичного прогнозування²⁶¹, де майбутнє виводиться з минулого, до принципу метаісторії, що передбачає дослідження майбутнього з майбутнього²⁶² і до низки розроблених різною мірою ідей самоорганізації в різних теоретичних рамках, представлених, зокрема, теорією дисипативних структур І. Пригожина, синергетикою Г.Хакена і Дж. Келсо, теорією саморганізованої критичності, розробленою в Інституті Санта-Фе, теорією нестационарних структур в режимах із загостренням А.Самарського і С.Курдюмова тощо.

²⁶⁰ Никитина И.Г. Сила научного предвидения. – М., 1963 – С.9.

²⁶¹ Пантин В.И., Лапкин В.В. Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективе мирового развития в первой половине XXI века. – Дубна, 2006.

²⁶² Прогнозирование будущего: новая парадигма. Под ред. Г.Фетисова и В.Бондаренко. – М., 2008.

В сьогоденні релігія все активніше взаємодіє з іншими сферами життя та діяльності суспільства, демонструючи при цьому як інтеграційний, так і дезінтеграційний, як конструктивний, так і деструктивний потенціал. Тому питання прогностичних змін в релігійному житті як на локальному, так і в глобальному масштабах залишаються в активі дослідників релігії.

В свій час відомий соціолог Д.Белл зазначав, що в кінці XVIII і на початку XIX ст. більшість мислителів очікували, що релігія зникне²⁶³. В переломний період переходу в XX ст низка соціологів передбачали смерть релігії, очікуючи її, за словами Р.Старка и Р.Брендбріджа, «як давні євреї приходу Месії»²⁶⁴. Можна констатувати, що XX ст. суттєво скорегувало погляди філософів, соціологів, історіософів на майбутнє релігії.

Зміну прогнозів майбутнього релігії можна відслідкувати на прикладі праць відомого соціолога Е.Тоффлера²⁶⁵. Про нові транснаціональні ідентичності, які стануть з'являтися, хоча й ґрунтуючись на існуючих цивілізаціях і світових релігіях наголошує в своїх дослідженнях Хосе Казанова²⁶⁶. Гіпотези майбутнього релігії розгортає в своїх роботах французький дослідник М.Малерб²⁶⁷. Анатомію майбутнього, теперішнього і майбутнього світових релігій досліджує російський вчений В.Шутов²⁶⁸. Але найчастіше розглядаються взаємовідносини між конкретними релігіями. Так Р.Аслан (аналітик з питань Ближнього Сходу) говорить про іслам у його дихотомії «захід-схід»²⁶⁹, про майбутнє християнства розмірковує соціолог Х.Йоас²⁷⁰, О.Киржелев²⁷¹, Дж. Вейз-младший²⁷², А.Уткін ставить фундаментальне за важливістю питання: чи можуть іслам і християнство мирно співіснувати?²⁷³ Звичайно, означеними працями не вичерпується весь

²⁶³ Bell Daniel. The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion // The British Journal of Sociology. – 1977. – December. – Vol. 28. No. 4. – P. 419-449.

²⁶⁴ Rodney Stark, William Sims Bainbridge. The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation// University of California Press, 1986. – P.1.

²⁶⁵ Тоффлер Е., Тоффлер Х. Революційне багатство (Revolutionary Wealth). – М., 2007.

²⁶⁶ Casanova Jose. Religion, the New Millennium, and Globalization (2000 Presidential Address)//Sociology of Religion. – 2001. – Winter. – Vol. 62. – N.4. – P.430.

²⁶⁷ Малерб М. Религии человечества. – «Рудомино», «Университетская книга». – М.-СПб., 1997. – С.498.

²⁶⁸ В.Шутов. Анатомия мировых религий: прошлое, настоящее, будущее. – М., 2009.

²⁶⁹ Аслан Р. Об исламе// Что дальше? Путеводитель по будущему, составленный специалистами: Прогнозы 50 самых влиятельных экспертов Америки. – М., 2011. – С.19

²⁷⁰ Йоас Х. Будущее христианства. Доклад, в сокращенной форме представленный 9 июня 2007 г. на Дне Немецкой Лютеранской Церкви // Социологические исследования. – 2009. – № 11. – С. 78-88.

²⁷¹ Киржелев А. Религия в современном мире. Итоги века // Русская мысль. – 2000. – №43-46.

²⁷² Дж. Вейз-младший. Времена постмодерна: христианский взгляд на современную мысль и культуру // Фонд «Лютеранское наследие». – World Wide Printing, 2002.

²⁷³ Уткін А.І. Американская империя. — М., 2003.— С. 485.

перелік наукових підходів до майбутнього релігії і їх можна продовжувати відповідно до конкретно розглядуваного питання чи концепції²⁷⁴.

Зазначимо, що, спостерігаючи реальний світ і події в ньому, слід критично розглядати існуючі, як оптимістичні, так і песимістичні концепції існування релігії в майбутньому. Навіть якщо виходити з передумови, що релігійний розвиток різних культур не слід розглядати як конфронтаційний розвиток, все ж потрібно визнати, що цивілізаційне і культурне протистояння буде продовжуватися. З цього випливає, що більш об'єктивним, на нашу думку, поставатиме розгляд майбутнього взаємин між конкретними релігіями і прогнози щодо конкретних релігій.

У зв'язку з цим виникає необхідність осмислення та виокремлення в релігієзнавстві самостійного релігієзнавчого дисциплінарного утворення, яке б мало на меті прогнозування і управління релігійною ситуацією. Останню необхідно розглядати як об'єкт філософсько-релігієзнавчого дослідження і управління в контексті таких понять академічного релігієзнавства як «релігійний комплекс», «релігійний процес» тощо.

На думку відомого російського вченого І.Яблокова, сьогодні релігієзнавство страждає деякою аморфністю (тут мова йде про різнорівневість релігієзнавства - від його абстрактних узагальнень до операціоналістичних)²⁷⁵. Подолання цієї ситуації корифеї релігієзнавчої науки А.Колодного та І.Яблоков вбачають в динамічному розвитку релігієзнавчої науки. Про такі спроби свідчать наукові розвідки українських вчених, які обґрунтовують нові структурні підрозділи академічного релігієзнавства. У низці досліджень, які є новаторськими для українознавчої школи А.Колодного, конституюються нові напрямки, покликані окреслювати предметне поле релігієзнавчих студій і конкретизувати його. Серед них, зокрема – етнологія релігії²⁷⁶, культурологія релігії²⁷⁷, лінгвістичне релігієзнавство²⁷⁸, конфліктологія релігії²⁷⁹, конструюється дисциплінарна матриця та пізнавальні стратегії епістемології релігії²⁸⁰ тощо.

²⁷⁴ Див.дет.: Титаренко В.В. Оптимістичні та песимістичні сценарії майбутнього релігії в сучасних футуристичних концепціях // Релігія та соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці, 2012. – №1(7).

²⁷⁵ Яблоков И.Н. Дискуссионные вопросы отечественного религиоведения. Выступление на Первом конгрессе российских исследователей религии: «Религия в век науки». – Санкт-Петербург, 15-17 ноября 2012 года.

²⁷⁶ Филипович Л.О. Етнологія релігії: традиція вітчизняного релігієзнавчого осмислення і теоретичне вирішення проблем співвідношення релігії та етносу. Дис... д-ра філос. наук: 09.00.11. – К., 2000.

²⁷⁷ Бодак В. Релігія і культура: взаємодія і взаємовплив. – К.-Дрогобич, 2005.

²⁷⁸ Богачевська І.В. Християнська наративна традиція: методологія філософсько-релігієзнавчого дослідження. – К., 2005.

²⁷⁹ Арістова А.В. Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання: Монографія. – К., 2007.

²⁸⁰ Волошин В. В. Епістемологія релігії: онтологічні припущення, ключові концепти, пізнавальні стратегії: Монографія. – Донецьк, 2012.

Важливими складовими будь-якого інституційно-оформленого наукового напрямку або дисципліни є його дескриптивна складова, пояснювальна і прогностична. Незважаючи на це, ні в українському, ні в зарубіжному релігієзнавстві «Прогнозування релігійних процесів (ситуації)», як можливе самостійне дисциплінарне утворення, поки ще не представлено. Сучасне релігієзнавство постає перед необхідністю розробки відповідної наукової методології (методів, методики, технологій), оскільки сьогодні прогнозування релігійних процесів (ситуації) має фрагментарний характер в роботах сучасних філософів, футурологів, соціологів, політологів та ін. Природно, що вивчення, прогнозування та управління релігійною ситуацією, як складові нового дисциплінарного підрозділу релігієзнавства, вимагають дефініції основних понять і категорій.

Під *прогнозуванням релігійних процесів* пропонується розуміти сукупність послідовних дій, спрямованих на отримання вірогідного, науково обґрунтованого судження про майбутній стан релігійної системи (релігійного комплексу) у взаємозв'язку і взаємозумовленості її елементів. В свою чергу, *релігійний процес* ми означаємо, як закономірну безперервну послідовну зміну наступних один за одним моментів розвитку релігійного комплексу. *Релігійний комплекс*, як зазначається в «Академічному релігієзнавстві» - поняття, яке фіксує складність релігії як соціального і духовного феномену. У структурі релігії виділяють дві сторони (сфери) - духовну (релігійна свідомість, релігійна психологія) і практичну (культува діяльність, релігійні організації, релігійні відносини). Духовний елемент у структурі релігії тісно пов'язаний з практичним і всі елементи релігійної системи взаємопов'язані між собою і утворюють цілісний релігійний комплекс²⁸¹. Отже, зміна релігійного комплексу опредмечується для вивчення, прогнозування і управління через релігійну ситуацію. Під *релігійною ситуацією* ми розуміємо не окремий, хай навіть і значний релігійний факт, а все їхнє різноманіття у взаємозв'язку між собою і соціальним середовищем, тобто деяке комплексне, системне утворення, локалізоване і фіксоване в просторі і часі на конкретному об'єкті (країна, регіон, населений пункт тощо)²⁸². Оскільки різноманіття, сукупність і взаємозв'язок елементів у релігійній ситуації утворюють певну цілісність, єдність, то це дозволяє нам виокремлювати, вивчати і прогнозувати релігійну ситуацію як досліджувану одиницю.

На нашу думку, однією з проблем, які супроводжують трансформаційні процеси в Україні є прагнення вирішувати нові завдання, продиктовані часом, застарілими засобами, за недостатністю прогресу нових. Політичний і церковний хаос²⁸³, будучи складовими одного й того ж самого процесу, є

²⁸¹ Академічне релігієзнавство. За ред. А.Колодного – К., 2000. – С.182-192

²⁸² Выдрин Г.А. Религиозная ситуация как объект государственного регулирования (на материалах Ханты-Мансийского автономного округа). Дисс... к-та филос. наук: 09.00.13 - М., 2004.

²⁸³ В релігійній системі, як і в інших складних системах найрізноманітнішої природи, які вивчаються в теоріях хаосу і в теорії самоорганізації складних систем, хаос завжди

взаємопов'язаними і постійно поглиблюваними, а тому для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень, з метою переведення державно-конфесійних відносин на новий конструктивний рівень, особливо в ситуації нестабільної діяльності владних установ, прогнозування релігійних процесів (ситуації), як міждисциплінарне утворення набуватиме і стратегічного значення.

Побудова державно-конфесійних відносин передбачає прорахунок результатів тих чи інших прийнятих рішень. У таких діях з необхідністю присутній прогностичний момент. Але прийдешне майбутнє можна не тільки передбачати, пророкувати, вгадувати або прогнозувати, його можна також планувати, програмувати, проектувати тощо, адже стосовно майбутнього можна ставити певну мету і приймати рішення. Виконання таких аналітичних завдань може стати прикладним в пропонованій релігієзнавчій дисципліні. Однак, слід враховувати, що розробка методологічної бази прогнозування релігійних процесів (ситуації), ґрунтуючись на загальнонаукових принципах, все ж корелюється знаннями про національно-етнічну специфіку і традиційно-культурні особливості певного ареалу.

Процес формування прогнозу починається з спостереження та накопичення фактів, збору та отримання інформації про досліджуваний об'єкт - релігійну ситуацію. Його наступна стадія - формування деякого уявлення про об'єкт, поняття про нього. Важливо враховувати, що прогнозування не може здійснюватися на основі тільки строго наукових законів – необхідне знання контексту, фактів, уміння відібрати з них найбільш значимі тощо²⁸⁴. Їх відбір – найбільш важка, відповідальна і трудомістка задача. Тут потрібні не тільки знання, але й розуміння, здібності, можливості, ціла система інтелектуальної підготовки. Результативне прогнозування релігійних процесів (ситуації) можливо лише на основі глибоких знань предметного поля, в межах якого складається прогноз, необхідною умовою також є «наявність певного рівня філософської, інтелектуальної та методологічної культури»²⁸⁵. Зауважимо, що аналіз низки наукових публікацій показує, що проблема вибору методології для побудови прогнозів, особливо на середньо- і довгострокову перспективу, залишається недосконалою. Це актуалізує необхідність розробки прогностичної складової в релігієзнавчій науці, яка б враховувала напрацювання в прогностиці як самостійній науковій дисципліні та специфіку релігієзнавчого підходу до релігійної ситуації як досліджуваного об'єкта.

У цьому контексті одним з найбільш поширених методів при побудові довгострокових прогнозів розвитку такої складної соціальної системи, як релігійна ситуація, є метод написання сценаріїв. Фактично, така методологія

відносний, певним чином організований і в міру впорядкований. Він детермінований або динамічний, наділений творчою силою (здатністю) виробляти новий порядок.

²⁸⁴Глущенко В., Глущенко І. Парадигма постіндустріальної прогностики: прогнозирование в управлении. – М., 2010 – С.5.

²⁸⁵Сафронова В. М. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М., 2007. – С.5

включає два основних методологічних прийоми: аналіз і узагальнення прогнозів, виконаних іншими авторами і побудова вірогіднісних сценаріїв розвитку майбутнього релігії. Такий методологічний прийом був застосований у прогнозі Дж.Ф.Коутса, Дж.Б.Махафі і Є.Хайнса «2025: сценарії розвитку США і світової спільноти під впливом науки і технологій», а також метод сканування літератури (наукової, утопій тощо). Такий метод, поряд з іншими був використаний у прогнозах нових технологій, підготовлених спеціалістами із Університету ім.Дж.Вашингтона. Але в сучасних прогностичних розробках, як і зазначалося вище, релігія не займає чільних місць, вона, скоріше включена в контекст інших прогнозів, аніж прогнозується окремішно.

Інколи достатньо проаналізувати власні дослідження чи праці колег з точки зору того, які перспективи з них вимальовуються і наскільки підтверджуються ці перспективи. Зокрема у першому томі «України релігійної» - «Стан релігійного життя України» у післяслові Л.Филипович міститься багато прогностичних моментів - про довготривалість і динаміку формування сучасного простору; набуття НРТ характеристик трансконтинентального явища; поступовому (чи стрімкому) використанню потенціалу українських релігійних організацій в міжкультурній, міжнародній, міждержавній комунікації тощо. Але при цьому з необхідністю виникають питання про методологічну базу дослідження цих моментів, про умови застосування використовуваних методів чи концепцій. Саме тут і виникає можливість перевірити істинність тих чи інших концепцій, до того ж, керуючись реальним перебігом подій, адже прогноз пояснює і доказує ті зв'язки, які в науковій концепції були окреслені лише в загальних рисах.

Перевірка практичним перебігом подій, по суті, залишається головним критерієм істини не тільки в прикладних науках, але і в гуманітарних. Крім того, важливим залишається питання про те, що саме можна прогнозувати в релігійних процесах (ситуації). Сфера релігійного, зокрема, є дуже тонкою сферою поєднання духовного і практичного, де «суб'єкт-об'єктне», «раціональне-ірраціональне», «індивідуальне-колективне» дуже тісно переплітаються і дійсно складно піддаються прогнозуванню, але не унеможлиблюють останнє взагалі.

Незважаючи на те, що легітимізація прогнозів, в основному, відбувається в ретроспективному розгортанні, а прогностичні розвідки можуть бути як позитивними, так і негативними, поступово відбувається напрацювання методологічного базису прогнозування релігійної системи²⁸⁶. Для більш чітких прогнозів слід враховувати все різноманіття релігійної ситуації – крім іманентних потенцій, притаманних самим релігійним організаціям (релігії як специфічному духовно-практичному феномену, який функціонує в суспільстві через організації), уподобань і переваг певних (владних) політичних сил також і зовнішні фактори – суспільні, економічні та

²⁸⁶ Див.зокрема: Титаренко В. Прогнози перспектив державно-конфесійних і міжконфесійних відносин в Україні в їх православному вимірі // Міжконфесійні відносини поліконфесійної України. – К., 2011. – С. 330-339.

політичні чинники, і, врешті-решт, тенденцію до індивідуалізованості дієвих суб'єктів впливу на релігійне життя.

Відтак будь-які аналізовані прогностичні передбачення зміни релігійної ситуації вимагають системності в побудові прогностичних показників, обґрунтування вибору прогностичних показників самої релігійної ситуації, оцінки стійкості прогнозу до помилок в вихідних даних. Зауважимо також, що тільки після перевірки можна визначати необхідні параметри і тенденції релігійної ситуації, які піддаються прогнозуванню. Цим ще раз підкреслюється необхідність напрацювання досвіду ефективного прогнозування і звернення до нього в подальшій побудові прогнозів.

Для будь-якого суспільства, яке переживає гостру духовно-моральну та соціально-екномічну кризу: «складання прогностного бачення розвитку перспектив релігійної складової суспільного життя стає актуальним завданням як теоретичних досліджень, так і практичної сфери застосування набутих знань»²⁸⁷. Підкреслимо той факт, що вчені і практики, усвідомивши можливість впливу людини на розвиток суспільства і світу в цілому, прагнуть уточнити співвідношення об'єктивних процесів і суб'єктивної ролі людського впливу на них. Від цього залежить і концептуальне бачення майбутнього та його прогнозування: чи це лише позначення тенденцій, які розвиваються і передбачуваний на їх основі прогноз (пошуковий прогноз), чи це прогноз, з урахуванням можливостей і необхідності впливу людини на означені тенденції розвитку (нормативний прогноз).

Характерними особливостями сучасної релігійної ситуації в Україні можемо визначити наступні: істотне зростання суспільного престижу релігії та релігійних організацій, досить висока активність практично всіх конфесій у соціальній сфері. Релігійні організації претендують на легітимність своєї участі у вирішенні широкого кола соціальних проблем і питань, на свою співпричетність до різних сфер суспільного життя, включаючи і ті, які виходять за рамки релігійних і традиційно вважаються світськими. Спостерігаються процеси політизації релігії та клерикалізації, злиття релігії і бізнесу, представленість і активне використання релігійними організаціями інформаційного простору тощо. Релігійний фактор виходить за межі конфесійного середовища. В той же час здатність релігії мобілізувати суспільно-політичну активність людей робить її потенційно конфліктогенним чинником. В цьому контексті актуальними постають питання про можливість передбачення, прогнозування, моделювання, регулювання та управління релігійною ситуацією з позицій сучасних міждисциплінарних досліджень.

Якщо ми говоримо про релігійну ситуацію як про систему²⁸⁸, здатну до самоорганізації, то з теоретичної точки зору слід акцентувати увагу на тому, що будь-яка система має структуру, певну модель своїх зв'язків і відносин. В цьому контексті релігійна ситуація наділена такою характеристикою як

²⁸⁷ Стратегії розвитку України: теорія і практика/За ред.О.С.Власюка. – К., 2002.

²⁸⁸ «Система» означає сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють визначену цілісність, єдність.

емерджентність (незвідність її властивостей лише до суми її компонентів) та ієрархічність. Релігійна ситуація, як система є ієрархізована за своєю природою, тобто, кожна її складова також може розглядатися як система, а сама досліджувана система є лише одним із компонентів більш широкої системи. Так, наприклад, релігія як система, входить в систему більш складного порядку - в суспільне життя²⁸⁹. В той же час виникає об'єктивна необхідність в контролі і управлінні, володінні релігійною ситуацією, цілеспрямованому впливі з боку державних органів на її стан. Мова йде про вплив, пов'язаний із забезпеченням прийнятної стійкості самої системи, її суспільної конструктивності. Самоорганізація і управління є явища взаємопов'язані і здатні доповнювати одне одного. Тут постає необхідність розробки конкретної моделі релігійної ситуації. А також, як його визначає фахівець в галузі державного управління А.Пухкал - «державного менеджменту у сфері релігії»²⁹⁰ і, відповідно, напрацювання ефективних управлінських підходів, форм і методів регулювання тієї чи іншої моделі релігійної ситуації.

До суб'єктів релігії, що формує структуру релігійної ситуації як об'єкту філософсько-релігієзнавчого дослідження, прогнозування та державного регулювання, відносяться індивідуальні та колективні носії релігійності, які як мають ознаки інституціональності, так і не мають таких ознак. Релігійність, яка на теоретичному рівні свідомості в релігійному комплексі представлена богослов'ям, а на щоденному побутовому рівні пересічного віруючого проявляється в його свідомості чи поведінці виступає, за визначенням Г.Видріної: «конститууючою ознакою для суб'єкта релігії і самої ситуації»²⁹¹. З необхідністю, релігійна ситуація включає в себе і нерелігійні суб'єкти, які, тим не менш, здійснюють вплив на суб'єкти релігії. Це і держава (розробка нормативно-правової бази діяльності релігійних організацій, створення сприятливих або несприятливих умов для розвитку релігійних організацій і формування міжконфесійних і державно-конфесійних відносин тощо), різні міжнародні організації (МАРС (Міжнародна Асоціація релігійної свободи), Європейський суд у справах людини, ОБСЄ, ПАРЄ тощо)), ЗМІ, у всій їхній розмаїтості, а також громадські організації (на прикладі України, до них відносяться - УАР (Українська Асоціація релігієзнавців), УАРС (Українська Асоціація релігійної свободи), Інститут релігійної свободи, Всеукраїнська Рада церков тощо). Варіативність комбінацій детермінантів, суб'єктів релігії та

²⁸⁹ Хотя такая природная иерархия может рассматриваться за определением Кестлера как «холархия». Поскольку «целое» на одном уровне стаёт «частью» на другом. См. дет: К.Уилбер. Краткая история всего. http://society.polbu.ru/wilber_history/ch10_i.html

²⁹⁰ Пухкал О.Г. Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні: монографія. – К., 2010. – С. 34.

²⁹¹ Выдрина Г.А. Религиозная ситуация как объект государственного регулирования (на материалах Ханты-Мансийского автоном. округа). Дисс... к-та филос. наук: 09.00.13 - М., 2004. – С. 94.

об'єктів взаємодії дає множинність релігійних ситуацій, які вимагають конкретного аналізу та підготовки відповідних управлінських рішень.

Релігійна ситуація як система, про що зазначалося і вище, є динамічною, змінною. Це проявляється в її певних кількісних і якісних змінах, в актуалізації і висуненні на перший план тих чи інших структурних елементів релігійного комплексу, посилення або послаблення впливу різних факторів, які, в свою чергу, підтверджують принципову керованість певної релігійної ситуації.

Управління релігійною ситуацією включає в себе системний і систематичний моніторинг, прогнозування, оперативне і перспективне планування, обґрунтування чергових управлінських рішень і дій, соціальну та експертну оцінку ефективності здійснених заходів, оцінку можливостей розвитку ситуації і важелів впливу на неї, а також вибір критеріїв оптимальності знаходження ситуації в динамічній рівновазі.

Однак концепція релігійної ситуації як об'єкта філософсько-релігієзнавчого дослідження, прогнозування і державного управління на сьогодні ще не має необхідного рівня наукової зрілості і знаходиться в стадії свого становлення і розвитку, існуючи як міждисциплінарна проблема. Слід підкреслити, що наукову і практичну плідність демонструє вивчення релігійної ситуації з точки зору синергетичної методології, так як остання вивчає закономірності та механізми самоорганізації (переходу від хаосу до порядку) у відкритих нелінійних системах складної конфігурації, якими, безумовно, є і природа в цілому, і людське суспільство, і низка інших систем штучного походження. Крім того, в сьогоdnішніх трансдисциплінарних підходах здійснюються полідисциплінарні дослідження різних аспектів релігійної ситуації на стику наступних дисциплін:

- релігієзнавства, як формуюючого знання про предметне поле дослідження, його основні категорії, принципи і поняття;
- експертології, як системи знань про експертизу (один з найбільш актуальних правових інструментів, що дозволяє регулювати відносини всередині суспільства, а також між суспільством і державою) і експертології, як складової частини прогнозування;
- прогностики, як науки, основне завдання якої полягає в розробці спеціальної методології прогнозування;
- державного управління, як науки, що вивчає управління соціальними процесами, персоналом державної служби та суспільними сферами.

Перспективність окресленого наукового підходу повинна визначатися не тільки теоретичною новизною, але й практичним застосуванням у сфері міжконфесійних та державно-конфесійних відносин, що припускає подальші наукові дослідження з верифікацією практикою та імплементацією позитивних напрацювань в державну політику.